

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Прецедентність як стильова риса збірки есеїв Юрія Андруховича «Лексикон інтимних міст»

Кваліфікаційна робота
студента 4 курсу
першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти
спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації 035.01 «українська
мова і література»
Козлова Кирила Юрійовича

Науковий керівник:
Губарева Галина Анатоліївна,
кандидат філологічних наук,
доцент

Анотація

Козлов К. Ю. Прецедентність як стильова риса збірки есеїв

Юрія Андруховича «Лексикон інтимних міст»

У роботі проаналізовано різновиди прецедентних одиниць, що зустрічаються в тексті збірки есеїв Ю. Андруховича «Лексикон інтимних міст», визначено, які з них домінують в оповіді автора, встановлено їхнє походження, з'ясовано спосіб апелювання до них у тексті, а також виділено функційне навантаження цих одиниць у тексті. Досліджено, що найчастіше письменник актуалізує прецедентні імена та ситуації. За своїм походженням ці одиниці переважно національно-прецедентні та соціумно-прецедентні. Визначено, що способи апелювання безпосередньо залежать від аналізованої одиниці: прецедентні імена здебільшого названо прямо, натомість, актуалізуючи прецедентні ситуації, письменник удається до алюзій, недомовленості, обігрування. З'ясовано, що описані одиниці мають різне функційне навантаження в тексті: спільними для прецедентних імен і ситуацій є такі функції, як номінативна, експресивна, аксіологічна та національно-ідентифікаційна, натомість прецедентні ситуації виконують іще ігрову, організаційну та парольну функції.

Ключові слова: есе, прецедентність, прецедентне ім'я, прецедентний вислів, прецедентна ситуація, прецедентний текст.

Summary

Kozlov K. Precedent as a stylistic feature of the collection of essays by

Yurii Andrukhovych "The Lexicon of Intimate Cities"

The work analyzes the types of precedent units found in the text of Y. Andrukhovych's collection of essays "The Lexicon of Intimate Cities", determines which of them dominate the author's narrative, establishes their origin, elucidates the method of appealing to them in the text, and also highlights the functional load of these units in the text. It has been studied that most often the writer actualizes precedent names and situations. According to their origin, these units are

mainly national-precedent and social-precedent. It was determined that the methods of appeal directly depend on the analyzed unit: precedent names are mostly named directly, on the other hand, actualizing precedent situations, the writer resorts to allusions, understatement, and trickery. It was found that the described units have different functional load in the text: such functions as nominative, expressive, axiological and national identification are common to precedent names and situations, while precedent situations also perform game, organizational and password functions.

Keywords: essay, precedent, precedent name, precedent saying, precedent situation, precedent text.

ЗМІСТ

Вступ	5
1. Теоретичні засади дослідження прецедентних феноменів	10
1.1. Підходи до розуміння прецедентності в сучасному мовознавстві	10
1.2. Різновиди прецедентних одиниць та способи апелювання до них у тексті	14
1.3. Функційне навантаження прецедентних феноменів	18
Висновки до розділу 1	20
2. Способи актуалізації прецедентних феноменів у збірці есеїв Ю. Андруховича «Лексикон інтимних міст»	22
2.1. Збірка «Лексикон інтимних міст»: особливості структури та текстотворення	22
2.2. Прецедентні імена	23
2.3. Прецедентні вислови	28
2.4. Прецедентні ситуації	31
2.5. Прецедентні тексти	36
Висновки до розділу 2	40
Висновки	43
Список використаної літератури	46

ВСТУП

Сучасне мовознавство вже давно розглядає мову не лише як інструмент чи засіб спілкування, а і як складну систему, що має тісний зв'язок із багатьма сферами життя людини. Це зумовлено передусім невідпинним розвитком людства, а відтак і розширенням функційного навантаження мови. Сьогодні крізь призму лінгвістики вчені досліджують різноманітні культурні, історичні та політичні явища, а також аналізують їхній взаємовплив. Таке сприйняття мови спричиняє появу поняття *прецедентних феноменів*, що їх розуміють як смислові компоненти, які відбивають уявлення представників певної лінгвокультурної спільноти про значущі факти та події, пов'язані з когнітивною базою конкретного етносу.

Найважливішими ознаками прецедентності є частота відтворюваності, значущість, оцінність, а також звернення до досвіду реципієнта та орієнтування на нього: аби розгадати сенс феномена, він має знатися на явищах, до яких апелює мовець. Уживання прецедентних феноменів на сьогодні неабияк поширене: вони представлені в літературних творах, текстах різних типів, музиці й навіть архітектурі та живописі.

Починаючи з другої половини ХХ століття з'явилося чимало робіт, присвячених прецедентності, що свідчить про актуальність наряду. Вищезгадане явище є об'єктом досліджень багатьох українських та іноземних лінгвістів, як-от Т. Космеда, Л. Меркотан, О. Найдюк, І. Сахарук, О. Селіванова, Р. Чорновол-Ткаченко, Ю. Караулов, О. Нахімова та інші. Найчастіше мовознавці аналізують природу виникнення, способи апелювання до прецедентних феноменів, а також їхні функції в тексті на матеріалі граматик української та іноземних мов, авторських та новинних статей у засобах масової інформації, промов відомих політичних діячів і, звісно ж, художньої літератури. Зокрема, Т. Космеда та О. Халіман у науковій статті «Явище прецедентності в аспекті граматики оцінки (на прикладі аналізу

граматичного значення минулого часу)» аргументують використання поняття «граматична прецедентність», що, на їхній погляд, пов'язане з уживанням мовцями певних граматичних одиниць у функції оцінних як прецедентних [10, с. 37]. Лінгвістка Л. Меркотан звертає увагу на способи актуалізації прецедентних текстів в українській прозі початку XXI століття [11]. Філологиня О. Найдюк розкриває роль прецедентності в самовираженні суб'єкта мовлення [14], а також на матеріалі твору Х. Конзаліка «Гірко-солодкий сьомий рік» аналізує прецедентні феномени як засіб вираження іронії [13]. І. Сахарук наводить типологію прецедентних феноменів у сучасному українському дискурсі, указує на їхній зв'язок з інтертекстуальністю [20] та розглядає їх як засіб сугестії в українському медійному дискурсі [19].

На нашу думку, цікавим твором для дослідження є збірка есеїв «Лексикон інтимних міст» авторства Ю. Андруховича – відомого українського письменника-постмодерніста, перекладача. Разом із В. Небораком та О. Ірванцем він засновує у Львові угруповання «Бу-Ба-Бу», що започаткувало відродження карнавальних і буфонадних традицій у вітчизняному літературному мистецтві, а також приділило значну увагу творенню соціокультурного міфу. Ю. Андрухович має великий вплив на розвиток сучасної української культури, тексти митця друкують різними мовами світу, а його творчі доробки є об'єктом багатьох лінгвістичних досліджень. Зокрема, О. Тележкіна аналізує прецедентні феномени в поетичному лінгвосвіті письменника [28], Я. Проніна розглядає інтертекстуальність як характерну рису ідіостилю Ю. Андруховича [18], Н. Сахарчук вивчає постмодерністичний та необароковий дискурс інтертекстуальності роману «Рекреації» [21], Н. Хомеча звертає увагу на топос міста у творчості літератора [30], а Т. Шевченко в монографії «Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця XX – початку XXI ст.», згадуючи твір митця,

визначає парадоксальність і нетривіальність його есеїстичного методу [32, с. 371].

Збірка «Лексикон інтимних міст» має підзаголовок «Довільний посібник з геопоетики та космополітики» й містить 111 есеїв, кожне з яких присвячене окремому місту, що його відвідав автор. Описуючи певні місця, письменник відтворює в пам'яті дитинство, юнацькі роки й уже дорослий вік. В есеї Ю. Андрухович «умонтував» також інші свої твори, зокрема оповідання, поезії та уривки з романів, а всі нариси впорядковані за алфавітом. Автор писав збірку 6 років, а саме з 2005 до 2011. Цікавим є той факт, що презентація твору відбулась 11 листопада 2011 року, об 11:11, а його перше видання можна було придбати лише за 111 гривень [16]. Наразі відомо про декілька публікацій, що відрізняються одна від одної виправленнями, а також доповненнями змісту: 2011, 2012, 2016 й 2021 років. Збірка заслуговує на увагу, оскільки відбиває власні враження митця від подорожей, а отже, його бачення міст у ній постає не стереотипним, а індивідуальним.

Матеріалом дослідження є тексти есеїв збірки Ю. Андруховича «Лексикон інтимних міст».

Актуальність дипломної роботи зумовлена необхідністю визначити особливості актуалізації прецедентних феноменів у збірці Ю. Андруховича «Лексикон інтимних міст» як носіїв культурно значущих знань, які мають міцний зв'язок із когнітивною базою етносу та є спільними для репрезентантів однієї лінгвокультурної спільноти. Есеї допомагають якнайкраще відбити власне ставлення митця до відвіданих місць крізь призму прецедентних одиниць, що їх актуалізовано в тексті.

Метою цієї праці є з'ясування специфіки актуалізації прецедентних феноменів у збірці есеїв Ю. Андруховича «Лексикон інтимних міст». Мета передбачає такі **завдання**:

1) ознайомитися з теоретичними засадами вивчення прецедентних феноменів, їхнім походженням, способом апелювання та функціями;

- 2) визначити різновиди прецедентних одиниць, що домінують в оповіді автора;
- 3) установити походження цих прецедентних феноменів;
- 4) з'ясувати, у який спосіб до них апелює автор;
- 5) виділити функційне навантаження аналізованих одиниць у тексті.

Об'єктом роботи є прецедентні одиниці.

Предметом є слова й вирази, що їх актуалізують, їхня семантика та функційні вияви.

Під час написання роботи було використано такі **методи дослідження**: загальнонаукові методи аналізу, синтезу й описовий – для потрактування досліджуваних мовних явищ і узагальнення спостережень; елементи психологічного – для дослідження зв'язку автора з твором і твору із читачем; спеціальні методи лінгвістичного аналізу тексту (для виявлення комунікативної спрямованості, а також мовних засобів як виразників змісту), а саме контекстний – для з'ясування мовленнєвих умов, за яких реалізується актуальне значення досліджуваної мовної одиниці; структурно-стилістичний – для аналізу функційного навантаження мовних одиниць як виразників тексту; лінгвокультурний – для вияву взаємозв'язку мови та культури, семантичний – для розгляду залежності стилістичних функцій мовних одиниць від їхньої семантики.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в з'ясуванні особливостей актуалізації прецедентних одиниць у текстах збірки Ю. Андруховича «Лексикон інтимних міст», установленні їхнього походження, з'ясуванні способу апелювання, а також виділенні в тексті функційного навантаження вищезгаданих аналізованих одиниць, що якнайкраще відбивають жанрові особливості есеїв – рефлексивний характер оповіді, а відтак і її суб'єктивність.

Практичне значення зумовлене можливістю використовувати результати дослідження під час вивчення стилістики сучасної української мови,

мовознавства, лінгвістичного аналізу тексту в межах філологічного факультету.

Апробація. Основні положення дослідження оприлюднені на таких конференціях: 19th International Scientific Conference „Human Potential Development“ (20 квітня 2022 року, м. Каунас, Литва, Університет Миколаса Ромеріса, дистанційно); I Всеукраїнська (НЕ)класична студентська наукова інтернет-конференція «Мовно-літературний коворкінг» (22 листопада 2022 року, м. Харків, Україна, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, дистанційно); II Міжнародна конференція «Ідеї Харківської філологічної школи в парадигмах сучасного гуманітарного знання: традиції і новаторство» (20 квітня 2023 року, м. Харків, Україна, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, дистанційно, як співавтор). За результатами кваліфікаційної роботи опубліковано наукову статтю «Прецедентні одиниці як засіб вираження авторських інтенцій у збірці Юрія Андруховича „Лексикон інтимних міст”» [9], а також виголошено такі доповіді: «Специфіка актуалізації прецедентних феноменів у збірці есеїв Юрія Андруховича „Лексикон інтимних міст”», «Світ автора крізь призму прецедентності („Лексикон інтимних міст” Юрія Андруховича)» (підготовлено до друку у співавторстві).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ

1.1. Підходи до розуміння прецедентності в сучасному мовознавстві

Уже давно лінгвісти вивчають мову не лише з погляду її лексичних, фонологічних і граматичних особливостей, а й у міждисциплінарному дискурсі: науковців цікавить зв'язок мовознавчих дисциплін із такими науками, як культурологія, соціологія, фольклористика, історія, політологія. Дедалі частіше вчені аналізують мову як певний інструмент пізнання людиною всього, що її оточує. Таке розуміння зумовлює появу поняття мовної картини світу (теорія розроблена німецьким лінгвістом Л. Вайсгербером), яке вживають на позначення сукупності всіх знань і уявлень представників однієї мовної спільноти про загальний образ світу [6, с. 21–22].

На думку української дослідниці А. Соломахи, це явище сформоване взаємодією колективної мовної свідомості, реального світу та мови як засобу здобуття знань про довкілля [25, с. 120]. Отже, можна стверджувати, що носії однієї мови мають спільні ознаки сприйняття окремих фактів дійсності крізь призму культурно-національних особливостей.

Зі свого боку, дослідження мовної концептуалізації спричиняє необхідність обґрунтування *прецедентних феноменів* – своєрідних одиниць, що актуалізують фрагменти культурно зумовлених знань і є значущими для певної лінгвокультурної спільноти. Ці компоненти формують систему цінностей, а також схвалюють або засуджують учинки та моральні настанови, що вказує на спорідненість вищезгаданого явища зі стереотипізацією. О. Найдюк у роботі «Роль прецедентних феноменів у самовираженні суб'єкта

мовлення» слушно зауважує: *«Уживаючи той чи інший прецедентний феномен, мовець переслідує певні цілі: охарактеризувати персонаж чи подію, указати на розвиток подій у тому чи іншому напрямку, внести інформацію неординарним чином»* [14, с. 200]. Англомовні дослідження не фіксують терміна «прецедентний феномен», натомість західні науковці на позначення цього явища вживають поняття «крилаті фрази» (catchphrases) [34, 35].

На сьогодні одностайності в трактуванні прецедентності серед мовознавців немає. Передусім її розглядають у двох напрямках. Широке розуміння, спираючись на словесне вираження чи невираження одиниць, передбачає виокремлення як вербальних (різноманітні за жанрами й стилями тексти), так і невербальних (твори образотворчого, музичного, кінематографічного мистецтва, архітектура) прецедентних феноменів. В українській лінгвістиці такого погляду дотримуються І. Сахарук і Р. Чорновол-Ткаченко. Вузьке ж розуміння фактично визнає лише вербально виражені прецедентні феномени, натомість сучасні дослідники цьому погляду здебільшого не віддають переваги [20, с. 199].

По-різному вчені окреслюють і визначення прецедентних феноменів, наголошуючи на тих чи тих важливих, на їхній погляд, складниках. Чи не найбільш показовою вважають дефініцію О. Селіванової, за якою прецедентним феноменом є *«компонент знань, позначення та зміст якого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальний і використаний у когнітивному й комунікативному плані»* [23, с. 591]. На думку дослідниці, вищезгадані компоненти виявляються в здатності носіїв однієї мови та культури впізнавати в мовних одиницях культурно значущі норми, настанови, коди й переінтерпретувати їх [22, с. 129]. А. Степанюк, аналізуючи використання прецедентних феноменів у текстах української та англомовної реклами, також звертає увагу на жваву участь цих одиниць у творенні ціннісної системи й наголошує, що згадана особливість має вплив на

соціальну поведінку представників окремої лінгвокультурної спільноти [26, с. 1].

Природа прецедентності зумовлює тісний зв'язок цього явища з інтертекстуальністю, теорію якої вперше обґрунтувала французька літературознавиця, письменниця й філософиня-постструктуралістка болгарського походження Ю. Крістева. На її думку, текст складається з двох площин, перша з яких указує на спорідненість вихідного тексту з іншими, а друга – на контакт автора із читачем повідомлення. Єдність цих площин вирізняється зосередженістю уваги не на структурі тексту, а на процесах його структуризації. Аналізуючи вищезгадане явище, дослідниця робить висновок, що інтертекстом фактично є будь-який текст [22, с. 41–43]. Інший дослідник Р. Барт доповнює теорію інтертекстуальності, зауважуючи, що внаслідок активної взаємодії всі тексти є певною системою вже відомих слів, цитат і навіть імен. Літературознавець доходить думки, згідно з якою будь-який текст є міжтекстом щодо іншого тексту [2].

Останнім часом чимало українських лінгвістів досліджує інтертекстуальність на матеріалах творчості письменників-постмодерністів. Я. Проніна, аналізуючи вищезгадане явище як характерну рису ідіостилю Ю. Андруховича, доходить висновку, що інтертекстуальність допомагає читачеві переосмислити авторський доробок, розкрити його по-новому, а сам митець *«будує тексти своїх творів на цитуванні класики, обіграючи, пародіюючи її, використовує алюзії, змішує мовні стилі»* [18, с. 220]. Н. Сахарчук, розглядаючи постмодерністський та необароковий дискурс інтертекстуальності роману Ю. Андруховича *«Рекреації»*, зазначає, що найчастіше, відтворюючи інтертекстуальні зв'язки у своїх творах, письменник удається до алюзії, тобто лише натякає на прототекст, указуючи на його окремі елементи [21, с. 20–21].

І. Богданова, аналізуючи сугестивний потенціал прецедентних одиниць в українському медійному дискурсі початку ХХІ століття, зазначає, що

«прецедентні феномени є джерелами інтертекстуальності, важливими явищами суспільного, культурного життя або історії лінгвокультурної спільноти, що є аксіологічно навантаженими та знайомими переважній більшості її представників» [4, с. 5]. Узагальнюючи, можна сказати, що прецедентні феномени є певними маркерами інтертекстуальних зв'язків у текстах-приймачах.

Набір прецедентних одиниць не є сталим, оскільки на їхню появу впливає низка чинників, зокрема невинний розвиток суспільства, історії, політики, мистецтва, засобів масової інформації. Актуальність прецедентних феноменів неабияк зумовлена частотою їхньої відтворюваності. Відтак у різний проміжок часу вжиток вищезгаданих одиниць може залежати від вагомості тих чи тих процесів, які відбуваються в суспільстві.

Варто додати, що уявлення про докільця представників різних лінгвокультурних спільнот можуть відрізнятися: часто носії однієї культури не розуміють сенсу прецедентних феноменів репрезентантів іншої. Така неясність, зі свого боку, призводить до невдалої комунікації. Існує думка, згідно з якою поглиблене вивчення іноземної мови передбачає також зосередженість уваги на культурних особливостях та звичках її носіїв, що дозволяє краще розуміти й навіть порівнювати прецедентні феномени, спираючись на когнітивні бази різних етносів.

Обґрунтовуючи лексичний і семантико-прагматичний потенціал прецедентних феноменів, важливо зазначити, що ці одиниці здебільшого вживають із метою схвалення чи засудження різноманітних дій і вчинків, наголошення на авторитетності певної постаті або ж на її підриві. Чимало значення набуває сугестивний потенціал одиниць як спосіб маніпуляції, адже сугестія *«має латентний характер і не усвідомлюється реципієнтом, у якого складається враження самотійності формування об'єктивної думки щодо певного об'єкта або явища»* [4, с. 1].

Підбиваючи підсумок, можна виділити такі найважливіші риси прецедентних одиниць:

1) відомість широкому загалу знань, до яких апелює автор за допомогою прецедентних одиниць, а також їхня зрозумілість без роз'яснювальних коментарів;

2) актуальність у пізнавально-емоційному плані, що передбачає спільність уявлень про події, факти, постаті, текст чи інші мистецькі доробки, які відбивають прецедентні феномени;

3) ціннісна значущість культурно зумовлених знань для представників однієї спільноти;

4) постійність звернення до знань, що їх актуалізують прецедентні одиниці, у певній лінгвокультурній спільноті.

1.2. Різновиди прецедентних одиниць та способи апелювання до них у тексті

Підґрунтя для вивчення теорії прецедентності, об'єктом якої є прецедентні феномени, заклав Ю. Караулов, що першим виділив *прецедентний текст*. На його думку, це тексти, що становлять значущість для певної мовної особистості в пізнавальному та емоційному аспектах, добре відомі оточенню цього індивіда, зокрема його попередникам і сучасникам, а також такі, звернення до яких неодноразово поновлюється в дискурсі згаданої особистості [10, с. 216]. Схожі погляди має українська мовознавиця Л. Меркотан, яка, досліджуючи прецедентні тексти в системі інтертекстуальності, також звертає увагу на значущість такого тексту для певної особи в емоційній і когнітивній площині й наголошує на повторному апелюванні до тексту під час комунікації за допомогою пов'язаних із ним прецедентних імен, висловлювань і ситуацій [12, с. 3]. Дещо відрізняється дефініція, яку подає Р. Чорновол-Ткаченко, що розглядає прецедентний текст як *«комплекс внутрішньотекстових і*

позатекстових структурних та семантичних аспектів прецедентності, які формуються на основі онтологічних, якісних, локативних і темпоральних параметрів вихідного твору, а також його складових – прецедентних образів персонажів, глав, ілюстрацій, віршів» [31, с. 4–5].

Обґрунтування теорії прецедентних текстів стало поштовхом для виокремлення та дослідження й інших прецедентних одиниць, як-от *прецедентне ім'я, прецедентне висловлювання, прецедентна ситуація*. Мовознавиця О. Найдюк розуміє *прецедентні імена* як такі власні назви, які передусім частково втрачають свою головну функцію – ідентифікаційну. Ці одиниці стають носіями семантики певних якостей, що дозволяє вживати їх як еталонні чи антиеталонні під час порівняння. Дослідниця також висловлює думку, згідно з якою імена слугують символами інших прецедентних одиниць [15, с. 11]. Отже, прецедентне ім'я є найпростішою одиницею за формою вербалізації. До цього різновиду прецедентних феноменів належать імена історичних і політичних діячів, митців, літературних персонажів, назви витворів мистецтва, а також топоніми. Основними ознаками прецедентних імен, на думку більшості дослідників, є їхня знаковість та еталонність.

Іншим різновидом прецедентного феномена є *прецедентний вислів* (або *прецедентне висловлювання*), що можна визначити «*як репродукований продукт мовленнєво-розумової діяльності; закінчена і самодостатня одиниця, яка може бути чи не бути предикативною; складний знак, сума значень компонентів якого не дорівнює його змісту; прецедентне висловлювання входить до когнітивної бази; прецедентне висловлювання неодноразово відтворюється у мовленні носіїв мови» [29, с. 251].* Окрім того, прецедентні висловлювання поділяються на ті, сенс яких розкривається лише в співвіднесенні з іншими прецедентними одиницями, і ті, що не мають безпосереднього зв'язку з ними. Ці одиниці здебільшого представлені в цитатах із текстів різних жанрів і стилів, приказках, прислів'ях, афоризмах і гаслах. Найчастіше прецедентні вислови втрачають безпосередній зв'язок з

автором, однак зберігають склад конституюєнтів та апелюють до фонових культурних знань людини, що відбиває когнітивний рівень свідомості.

Прецедентною ситуацією називають таку одиничну подію, що закарбована в когнітивній базі етносу, відома більшості представників однієї лінгвокультурної спільноти й пов'язана з низкою певних конотацій [24, с. 60]. Згадана прецедентна одиниця також може актуалізуватися за допомогою інших прецедентних феноменів: імен, висловів і текстів. Реципієнт зрозуміє, до якої ситуації апелює автор, якщо той залишить у своєму тексті вказівки, як от символи, атрибути та інші особливості, пов'язані з певними подіями, про які йдеться у творі.

Сучасна лінгвістика розглядає різноманітні рівні прецедентності, зокрема національний, соціумний, універсальний. Зі свого боку, за ступенем охоплення носіями мови та культури більшість дослідників поділяє прецедентні феномени на національно-прецедентні (такі, що відомі кожному пересічному репрезентанту лінгвокультурної спільноти й закарбовані в когнітивній базі етносу), соціумно-прецедентні (ті, що відомі кожному пересічному представнику соціуму), універсально-прецедентні (такі, що відомі кожному пересічному мовцю й фактично не залежать від його національної приналежності, рівня освіти та обізнаності з культурою) [27, с. 215]. Окрім того, важливого значення набуває потреба окреслити поняття автопрецеденту, що його розуміють як індивідуальний прецедентний текст. Згідно з теорією прецедентних одиниць, про яку вже згадувалося, прецедентний текст апелює до знань про твір чи його сюжетно-композиційні особливості, відомі широкому колу репрезентантів однієї лінгвокультурної спільноти, однак індивідуальний прецедентний текст акцентує увагу на творах, які мають вагоме значення саме для автора, відбиваючи *«уявлення про механізми формування мовно-культурного досвіду особистості, зокрема й елітарного, інтелектуального типу»* [27, с. 216]. Натомість, якщо йдеться про поширеність, автопрецедент у текстах можна зустріти значно рідше за

національно-прецедентні, соціумно-прецедентні та універсально-прецедентні феномени.

Способи апелювання автором до прецедентного феномена в тексті мають тісний зв'язок з особливостями різновидів прецедентних одиниць. Натяком на твір може слугувати передусім згадка його сюжетно-композиційних деталей. Окрім того, семантика прецедентного тексту дозволяє йому фіксувати опозицію «свого» та «чужого». Вищезгадана одиниця часто актуалізується іншими прецедентними одиницями, безпосередньо пов'язаними з текстом, – іменами (наприклад, ім'я конкретного персонажа), висловами (уживання фраз, що вони належать героям твору) і ситуаціями (опис події, про яку йдеться в сюжеті) [15].

Звернення до прецедентних імен також подекуди втілюється іншими прецедентними одиницями. До того ж, використовуючи прецедентне ім'я, автор акцентує увагу не на ідентифікації референтів, а на номінації окремих якостей і наборах конотацій, що може визначати вживання цих одиниць як еталонних чи антиеталонних [12, с. 6–7; 15, с. 7].

Апелюючи до прецедентного вислову (висловлювання), мовець нерідко вдається до зміни фактичного змісту загальновідомої фрази, що *«зумовлено їхнім інваріантним смислом, який зберігається, незважаючи на варіативні модифікації, які зумовлюються семантикою дискурсу»* [15]. Прецедентна ситуація ж найчастіше активується іншими прецедентними одиницями, однак деколи на неї можуть указувати деталі певної події чи навіть називання точних дат.

Отже, поява досліджень прецедентних текстів дала змогу виділити й інші прецедентні одиниці, серед яких прецедентні імена, висловлювання та ситуації. Найпростішими за формою вербалізації є прецедентні імена. Найпоширенішим способом апелювання до прецедентних феноменів у тексті вважають актуалізацію взаємопов'язаних із ним інших феноменів, однак

загалом цей процес залежить від семантичних особливостей кожної прецедентної одиниці.

1.3. Функційне навантаження прецедентних феноменів

Прецедентні феномени урізноманітнюють, збагачують і розкривають оповідь по-новому. Уживаючи згадані одиниці в літературних творах, митці актуалізують особливий зв'язок із читачами, який відбито в апеляції до спільних знань, що вміщені в когнітивній базі певного етносу. На нашу думку, цікавим об'єктом для аналізу цього явища слугують есеї, оскільки такі зразки художньо-публіцистичного жанру, відбиваючи власне суб'єктивне ставлення автора до конкретної події чи проблеми, виявляють водночас і письменницьку ерудицію.

У сучасному мовознавстві існує чимало поглядів на дослідження функційного навантаження прецедентних феноменів у тексті, натомість майже всі науковці виділяють певний набір, до якого входять номінативна (основне призначення полягає в називанні), людична (актуалізує елементи мовної гри в тексті), парольна (застосовується для виявлення спільних знань, що їх містить когнітивна база адресанта та адресата) і персуазивна (слугує для переконання реципієнта в чомусь) функції [8, с. 628–629].

Українська дослідниця О. Найдюк, аналізуючи семантичні та функціональні особливості прецедентних феноменів у німецькомовному дискурсі, вирізняє функцію характеристичної, інформативну, номінативну та сюжетно-композиційну. На думку мовознавиці, інформативна апелює до основних віх життя та творчості письменника – автора твору, а також додатково повідомляє про норми та настанови, що є загальноприйнятними для певної спільноти. Номінативна функція пов'язана з виділенням у структурі прецедентного феномена домінантної чи периферійної ознаки різноманітних концептів, зокрема культурних, історичних, політичних, економічних та

інших. Сюжетно-композиційна вказує на ефект передбачуваного розвитку подій у творі, що спричинений уживанням усім відомих прецедентних одиниць, які містять у собі оцінний компонент. Функція характеристичної передбачає розгляд прецедентних феноменів із погляду їхніх семантичних особливостей як виразників еталона, антиеталона, певного образу чи символу [15].

Науковець Ю. Великорода, досліджуючи прецедентні феномени в американському медійному дискурсі на матеріалі часописів “Time” та “Newsweek”, виділяє такі функції, як характеристичної, експресивності, паролі, міфологічної, естетичної, маніпулятивної та ідеологічної. Більшість із них розглянуто вище, а їхнє розуміння збігається з поглядами інших мовознавців, тож доречно приділити увагу саме міфологічній, маніпулятивній та ідеологічній функціям. Аналізуючи першу з них, учений зауважує, що *«завдяки апеляції до прецеденту-міфу автор апелює до сфери суспільної свідомості, яка однаково або подібно розуміється більшістю представників цієї спільноти»* [5, с. 171]. Маніпулятивна функція передбачає використання автором чи мовцем прецедентних феноменів задля впливу на реципієнта, тобто за цих умов адресант фактично переслідує корисливі цілі. Природа маніпуляції зумовлює її активне використання в медійному дискурсі. Ідеологічна функція виявляється в уживанні адресантом прецедентних одиниць із метою визначення явищ, подій, постатей, текстів та інших мистецьких доробків, на яких варто наголосити та роз’яснити, як саме реципієнт має їх трактувати [5, с. 171–188].

На наш погляд, доцільно виділити такі найважливіші функції прецедентних феноменів у тексті:

1) номінативна, яка передбачає називання й де-факто властива всім прецедентним одиницям;

2) характеристичної, що вказує на риси певного явища за допомогою прецедентного феномена;

- 3) експресивна, яка визначає емоційне навантаження тексту;
- 4) ігрова, або людична, що виявляється передусім в елементах мовної гри, інтертекстуальних зв'язках та алюзії;
- 5) аксіологічна, яка крізь призму прецедентного феномена виявляє власне авторське ставлення до деякої події, явища чи факту;
- 6) організаційна, що за допомогою вживання прецедентних одиниць структурує зміст текстової оповіді;
- 7) парольна, яка кодифікує і приховує безпосередній смисл за допомогою різноманітних натяків;
- 8) національно-ідентифікаційна, що апелює до культурно значущих знань адресата-представника певної національно-лінгвокультурної спільноти.

Варто додати, що прецедентні феномени здебільшого виконують одразу декілька функцій у тексті, зокрема номінативна функція, що позначає певне явище й характерна для всіх одиниць, ігрова (людична), яка розкриває сутність в іронічному, жартівливому контексті, і національно-ідентифікаційна, спрямована на розуміння сутності явища, актуальне лише для репрезентантів окремої лінгвокультурної спільноти, можуть актуалізуватися в оповіді мовця одночасно.

Висновки до розділу 1

Погляд на мову як на інструмент пізнання всього, що оточує людину, спричиняє появу дослідження мовної картини світу, а відтак і твердження про спільність ознак сприйняття фактів дійсності носіями однієї мови. Зі свого боку, виокремлюється поняття прецедентних феноменів – своєрідних компонентів, які актуалізують певні фрагменти культурно зумовлених знань і є значущими для представників однієї лінгвокультурної спільноти. Вплив на формування системи цінностей, схвалювання чи засудження вчинків і

настанов споріднює це явище зі стереотипізацією, а здатність брати участь у переінтерпретації інших творів – з інтертекстуальністю.

Серед найважливіших рис прецедентних феноменів можна виділити такі: відомість широкому загалу події, факту, постаті, тексту, до якого апелює автор за допомогою прецедентної одиниці; актуальність у пізнавально-емоційному плані; ціннісна значущість культурно зумовлених знань, які містить у собі когнітивна база конкретного етносу; постійність звернення до знань, що їх актуалізують прецедентні одиниці, у певній лінгвокультурній спільноті.

Дослідження прецедентних одиниць розпочалося з виокремлення прецедентних текстів. Відтак учені виділили й інші одиниці, серед яких прецедентні імена, вислови, або висловлювання, і ситуації. Усі вони по-різному виявляються на національному, соціумному та універсальному рівнях, а за ступенем охоплення носіями мови та культури їх можна поділити на національно-прецедентні, соціумно-прецедентні, універсально-прецедентні, а також автопрецедентні, проте останні є менш поширеними.

Способи апелювання до прецедентних феноменів залежать від конкретної прецедентної одиниці, однак дослідники зазначають, що найчастіше вони актуалізуються в тексті за допомогою інших взаємопов'язаних прецедентних одиниць. Досліджуючи специфічну природу вищезгаданих феноменів, можна виділити вісім основних функцій, кожна з яких по-різному впливає на безпосереднє смислове навантаження тексту та його художнє розмаїття: номінативну, характеристичну, експресивну, ігрову (людичну), аксіологічну, організаційну, парольну й національно-ідентифікаційну.

РОЗДІЛ 2

СПОСОБИ АКТУАЛІЗАЦІІ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У ЗБІРЦІ ЕСЕЇВ Ю. АНДРУХОВИЧА «ЛЕКСИКОН ІНТИМНИХ МІСТ»

2.1. Збірка «Лексикон інтимних міст»: особливості структури та текстотворення

На сьогодні однакості у визначенні жанрових особливостей твору Ю. Андруховича «Лексикон інтимних міст» немає: дослідники подекуди називають його і романом [17, с. 88], і мемуарами, і тревелогом-літературною подорожжю [3, с. 129]. Ми ж пристаємо до думки Т. Шевченко, яка в монографії «Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст.» зазначає, що невеликі за обсягом твори, розміщені в збірці, здебільшого тяжіють до жанру есе, і виділяє домінуючою рисою не безпосереднє описування автором подорожей, а рефлексивний характер оповіді, який дозволяє акцентувати увагу читачів на власних враженнях митця, персональних розповідях, пов'язаних із певними місцевостями, і цікавих деталях [32, с. 369–370].

Центральним принципом групування текстів у збірці є ризоматичність, що її можна схарактеризувати як *«єдність у множині і множинність в єдності»* [33, с. 113], або систему, позбавлену логічного початку й кінця. Основні риси цього явища полягають у поєднанні гетерогенності та цілісності (взаємопов'язаність будь-якої точки ризому з іншою), децентрованості й антиєрархічності (відсутність пріоритетності точок), множинності, непозначеності та незначимості розриву (збільшення можливостей зростання ризому після її переривання), а також картографії і декалькоманії (відсутність підпорядкованості певним структуропороджувальним моделям) [32, с. 371].

Така особливість збірки дозволяє читати есеї у вільній послідовності, а сам текст може будь-коли доповнюватися. Зокрема, Ю. Андрухович неодноразово згадує про міста, які б хотів відвідати знову чи приїхати до них уперше: «Додаток: міста, яких тут немає (проте дуже хотілося б)» [1, с. 11].

Отже, постмодерністська свідомість автора, рефлексивність його оповіді, принцип ризоми «як нашарування дискурсів і трансформації однієї семіотичної системи в іншу» [32, с. 378] в збірці есеїв «Лексикон інтимних міст» впливає на актуалізацію прецедентних феноменів, що постають у тексті певними маркерами свободи роздумів митця та вияву його ерудованості.

2.2. Прецедентні імена

Найчастіше, актуалізуючи прецедентні імена в тексті збірки «Лексикон інтимних міст», Ю. Андрухович уживає імена відомих письменників. Переважно літератор називає їх прямо, не вдаючись до різноманітних натяків чи апелювання через інші види прецедентних одиниць. Так, міркуючи про демографічні зміни в Дрогобичі, митець риторично запитує: «Але чи можна вважати, що втрата Дрогобичем своїх поляків та євреїв дорівнює втраті ним свого **Бруно Шульца**, польського за мовою та єврейського за кров'ю?» [1, с. 123]. Ю. Андрухович прямо називає ім'я польськомовного письменника єврейського походження, що народився, жив і був убитий німецьким офіцером у Дрогобичі, аби наголосити на темі етнічних чисток і депортацій, унаслідок яких чисельність польського та єврейського населення в місті значно зменшилася. Ця апеляція вдала, оскільки в цьому контексті поєднано риси двох народів, про яких згадує автор збірки. Опис зв'язку творчості Б. Шульца з образом Дрогобича посилюється присвійним займенником *свій*, що вказує на певну приналежність митця місту. Тамтешні реалії стали джерелом натхнення для його творів і розширення системи символів. Щоправда, далі сам Ю. Андрухович не погоджується із цим твердженням: «Наскільки Шульцова

проза є „описом Дрогобича”, варто ще сперечатися. Так, у ній всюди відчувається місце розташування – найглибша василіанська провінція, останні закамарки світу. Але чи обов’язково саме дрогобицькі, ба навіть саме галицькі?» [1, с. 124]. Утім, такі роздуми автора вкотре вказують на головну рису есе як жанру – суб’єктивність оцінки певних явищ.

В оповіді про Цюрих прецедентними постають імена відомих письменників, які з різних причин були змушені переїхати до Швейцарії в пошуках кращої долі: *«До Швейцарії часом дуже хочеться емігрувати – особливо, якщо ти письменник, а твоя країна цілком очевидно перестає бути твоєю і рішучими хижими стрибками перемінюється в їхню. Позитивні приклади Гессе, Джойса, Канетті, Набокова та мільйона інших літературних емігрантів надихають і спрямовують»* [1, с. 410]. Аналізуючи фрагмент, варто звернути увагу на перше речення, у якому присвійні займенники *твоя* і *їхня* творять ментальну опозицію «свій / чужий».

Часто Ю. Андрухович звертається й до імен видатних виконавців. За змістом творів можна зрозуміти, що літераторові до вподоби музика, а його улюбленим напрямом є рок. Зокрема, в есе про Нью-Йорк письменник, уживаючи імена видатних музикантів, згадує про запах, що його спричиняє паління марихуани: *«Гашишні асоціації не могли не накликати Джона та Йоко – спершу я набрів на Суничні Поля з магічним словом IMAGINE, а відтак і на химерну будівлю „Дакоти”»* [1, с. 170]. Актуалізація імен Дж. Леннона та Й. Оно зумовлена відкритим і безтурботним образом життя митців: побутує думка, що для співака та його дружини-перформерки вживання наркотичних засобів було повсякденністю, а отже, Ю. Андрухович пов’язав відомий факт із запахом паленої марихуани асоціацію, яка, зі свого боку, посилена конструкцією з подвійним запереченням *не могли не накликати*, а також згадкою присвяченому Дж. Леннонові меморіалу *Суничні Поля*, на якому видніється назва пісні гурту «Бітлз» *IMAGINE*, і фешенебельного будинку *«Дакота»*, де подружжя жило на Мангеттені.

Розповідаючи про спільність між емігрантами різних хвиль у Філадельфії, знайомий письменника на ім'я Марко каже: *«І всі чотири хвилі абсолютно єдині в цьому, всі – від першої, що з неї майже нічого, крім прізвищ, не лишилося, й до четвертої, що досі танцює під Аллу й Кіркорова, – всі не люблять жити в містах через непрості умови паркування і повсюдність негрів»* [1, с. 389]. Прецедентні одиниці, якими є імена А. Пугачової та Ф. Кіркорова можна розглядати як метонімічне заміщення, адже вочевидь ішлося не про самих виконавців, а про їхні пісні. Згадані співаки, що стали відомими ще за часів СРСР, постають представниками масової естрадної культури, а відтак уособлюють певну посередність музичного смаку їхніх слухачів. Зокрема, на це вказує обставинний прислівник часу *досі*, який натякає на застарілість репертуару виконавців. Зважаючи на це, у поданому фрагменті домінантною є функція характеристичної, а також оцінна.

Подекуди Ю. Андрухович уводить у текст імена відомих політиків, що розкриває його обізнаність із суспільно-політичним контекстом. Так, розповідаючи про автобусну мандрівку польськими містами, митець згадує, зокрема, свій шлях до Гданська 1991 року: *«Якби мені того разу мати в подорожі до Гданська хоча б десять баксів, то я почувався б не гірше за справжнього Гамільтона, Першого Скарбничого Американських Штатів»* [1, с. 92]. Цей час асоціюється передусім зі складним фінансовим становищем громадян СРСР, адже державна економіка ніби передчувала свій близький кінець. Особливості епохи безгрошів'я стали підґрунтям для актуалізації імені першого міністра фінансів Сполучених Штатів Америки А. Гамільтона, яке вживано для протиставлення скрутного стану автора заможному міністерському життю. Ефект іронізування підсилюється якісним прикметником *справжній*. Окрім того, письменник не дарма написав про *десять баксів*: ця конструкція виконує алюзивну функцію, оскільки саме на десятидоларовій банкноті зображений цей американський політичний діяч.

Помітити в тексті можна й імена осіб, які не мають безпосереднього зв'язку з мистецтвом чи політкою. Митець, пишучи про ситуацію, яка сталася в Стокгольмі, коли пара злодіїв поцупила його речі, уживає імена відомих грабіжників: *«Потім вони бігли вулицею вниз, на ходу витрушуючи з гаманця все, що здавалося зайвим, щасливі, як ніколи в житті – ані до, ані після того, гарні, наче Бонні і Клайд»* [1, с. 368]. Письменник згадує про американську пару, порівнюючи зовнішність Бонні та Клайда із зовнішністю стокгольмського злодія і його напарниці, на що вказує порівняльний сполучник *наче*. Прикметником *гарні* автор посилює певну романтизацію пари.

Трапляються в тексті й прецедентні імена, актуалізовані назвами витворів мистецтва. Наприклад, в есе, присвяченому Варшаві, важливу змістотвірну й текстотвірну роль має таке прецедентне ім'я, як назва музичного твору *«Варшава»* Девіда Бові: *«У „Джеро Талл” є свій „Будапешт”, а в Девіда Бові – своя „Варшава”»* [1, с. 56]. Це перше речення тексту есе. Словосполученням із присвійним займенником *своя «Варшава»* Ю. Андрухович апелює до суб'єктивізму вражень від прогулянки районом Жолібож у польській столиці, що її Д. Бові здійснив під час довготривалої зупинки потяга на вокзалі. Далі автор неодноразово згадує цей трек і обставини його створення, рефлексує щодо побаченого співаком і водночас щодо того, яким може побачити місто він сам: *«З Варшави пишуть, наче теперішній Жолібож мало чим різниться від тодішнього. Мені пропонують одного дня **пройтися шляхом Девіда Бові**. Можливо, я побачу те саме, що й він?»* [1, с. 57]. Виділений фрагмент не лише відсилає до маршруту музиканта – він постає засобом авторської концептуалізації вже «свого» міста.

Використовує митець також і назви об'єктів топоніміки. Описуючи вже згадану Варшаву, письменник пише про стародавній *Карфаген*: *«Варшава в цьому сенсі особлива. Я не знаю іншого такого міста (хіба що **Карфаген?**), відносно якого чорним по білому писалося б у найвищому офіційному наказі –*

стерти з лиця землі» [1, с. 63]. Ю. Андрухович уживає це прецедентне ім'я з метою порівняння, що розкриває оцінний компонент одиниці: митець зіставляє руйнування Варшави під час Другої світової та Карфагену під час Третьої Пунічної війни.

Окрім того, автор може подавати різні прецедентні імена, протиставляючи сутність, яку вони приховують. Так, в оповіді про Прагу митець пише: *«Ресторан „Прага” у Празі перейменували на „Брюссель” і розташували на схилах Латенських садів, горбистого паркового масиву на лівому березі Влтави. Те, що він називався саме „Брюссель”, а не, скажімо, „Воронеж” чи „Волгоград”, говорило все, за все і за всіх»* [1, с. 342]. Назви радянських міст *Воронеж* і *Волгоград*, що ними б теоретично можна було назвати ресторацію, протиставлені бельгійській столиці *Брюссель*. Ю. Андрухович явно іронізує з епохи соціалізму й водночас вводить назви міст задля творення оцінності: *Воронеж* і *Волгоград* – носії негативної оцінної конотації, що увиразнюють усі вади соціалістичного режиму, – «програють» *Брюсселеві*, розвиненому й заможному демократичному західному місту. Додатковим компонентом іронізації є словосполучення *говорило все, за все і за всіх*, у якому означальний займенник *все* узагальнює ознаку, а відтак і дещо евфемізує особливості історичної епохи.

Отже, актуалізуючи прецедентні імена, Ю. Андрухович здебільшого звертається до імен письменників, музикантів, політиків та інших відомих осіб. Рідше він апелює до назв витворів мистецтва й топонімічних об'єктів. Найчастіше можна побачити саме імена літераторів, оскільки митець безпосередньо пов'язаний із письменницькою діяльністю. Серед найпоширеніших функцій, які виконують аналізовані прецедентні імена, можна виділити номінативну, властиву всім одиницям, експресивну, аксіологічну та національно-ідентифікаційну.

2.3. Прецедентні вислови

Уводячи в текст збірки «Лексикон інтимних міст» прецедентні вислови, Ю. Андрухович часто наводить фразеологічні сполуки. В оповіді про свої асоціації зі Львовом митець зазначає: *«Інакшість (мовна або звичаєва) стає підставою для принижень і ворожнечі, а відтак, користуючись воєнними діями, до репресій з метою цілковитого усунення інакших. **Око за око й зуб за зуб** – єдине дієве гасло, єдина мотивація стосунків»* [1, с. 256]. Літератор уводить вислів, що має біблійне походження й позначає рівноцінну відплату за заподіяне зло. Прецедентна одиниця постає виразником негативної оцінної конотації: у тексті йдеться про постійні чвари, які виникали між мешканцями Львова на ґрунті їхніх мовних, національних чи традиційних особливостей. Словосполучення *єдине дієве гасло* та *єдина мотивація стосунків* підкреслюють авторську іронію, адже очевидно, що несхожість людей аж ніяк не має призводити до таких міжусобиць.

Розповідаючи про швейцарське місто Цюрих, письменник міркує: *«Попри те у всіх нормальних митців на Швейцарію прийнято нарікати і з невблаганною їдкістю Макса Фріша **не залишати каменя на камені** від її нудьги, чистоти, порядку та громадянської самоорганізованості»* [1, с. 410]. Наводячи відомий фразеологізм, що означає «гостро засуджувати що-небудь», літератор дещо іронізує словосполученням *всі нормальні митці*, уводячи, зі свого боку, означальний займенник зі значенням узагальнення *всі*, і розгортає цю іронію іншим словосполученням – *невблаганна їдкість*.

Висловом *рай на землі* автор описує свою любов до Центрального парку в Нью-Йорку: *«Надвечірній парк був **раєм на землі**, ще одним із моїх раїв»* [1, с. 170]. У цьому контексті увиразнено позитивну оцінність. Ю. Андрухович створює умовний список улюблених місць, доповнюючи прецедентний вислів словосполученням *ще один із моїх раїв*. На кількість таких місць указує абстрактний іменник *раїв* у невластивій йому формі множини, який постає

характерним для художньо-публіцистичного стилю експресивним засобом, а присвійний займенник *мій* створює відчуття належності лише авторові.

Не менш частотним є вживання трансформованих фразеологічних одиниць. Зазначмо, що до такого прийому автор удається передусім задля інтеграції їх в оповідь та унаочнення їхнього зв'язку зі змістом. Зокрема, в есе про мандрівку до Белграда митець розповідає про свою знайому на ім'я Ат, яка дуже любить Сербію і її мову: *«Знати країну через її мову – це знати її всю, дослівно, до найпотаємніших закапелків та останніх **прихованих скелетів**»* [1, с. 28]. Літератор подає до градаційного ряду та трансформує відомий фразеологізм англійського походження *скелет у шафі*, яким наголошує на існування фактів історії, що їх може приховувати сербська нація, однак тут же додає: *«А розуміти Сербію вкрай нелегко, адже її **скелети не надто й приховані**. Себто деякими з них вона просто-таки пишається»* [1, с. 28]. Натякаючи, імовірно, на криваву політику сербів щодо мешканців інших республік колишньої Югославії, письменник уводить вислів як оцінний маркер.

Розповідаючи про Ізяслав, літератор пригадує в'язницю, розташовану в цьому місті: *«Та вона й досьогодні там, Ізяславська зона, **пекло на землі**»* [1, с. 154]. Митець перебудовує відомий вислів *рай на землі*. Задля підкреслення в ньому негативної оцінної конотації, що їх завдають в'язням. Також він удається до антонімії і замінює перший компонент словом *пекло*.

Помітними стають також і трансформовані гасла, що вже перейшли до відомих висловів. Так, у швейцарському місті Цузі автор мав змогу поспілкуватися з начальником місцевої в'язниці. Наприкінці оповіді Ю. Андрухович пише: *«А головне – начальник правий: ці тільки здається, що світ назовні м'якший і людяніший. Насправді він така ж в'язниця, тільки трохи більша за розмірами. **Начальник завжди правий**»* [1, с. 408]. Письменник трансформує відомий вислів *клієнт завжди правий*, який британський підприємець Г. Г. Селфрідж ужив як слоган для своєї мережі

магазинів. З огляду на зміст есе, замінено один із компонентів – замість *клієнта* постає *начальник*. Аби підсилити емоційний вияв оповіді, літератор згадує вислів двічі, натомість перший варіант зазнав не лише заміни, а й усічення, оскільки обставинний прислівник часу *завжди* в ньому опущено: *начальник правий*.

Подекуди Ю. Андрухович вводить відомі вислови, удаючись до алюзій. Описуючи враження від Полтави, автор зазначає: *«Якщо українське Лівобережжя уявляти собі лівою частиною певного живого тіла, то Полтава в цьому тілі є безумовним серцем»* [1, с. 332]. У тексті спостерігаємо алюзію до відомого вислову «Полтава – серце України», який митець образно обіграє, пояснюючи сутність стереотипного сприйняття образу міста через тілесну метафору, у якій Лівобережжя постає *лівою частиною певного живого тіла*, а Полтава – *безумовним серцем* у ній.

Показові для есе збірці «Лексикон інтимних міст» й перифрази, які відбивають стереотипні уявлення та розкривають риси одних явищ через особливості інших. У тому ж есе про Львів Ю. Андрухович пише: *«Місцева преса вперше за радянських часів почала називати місто **маленьким Парижем**. Насправді так називають Ляйпциг і ще кілька тисяч інших, переважно німецьких, міст»* [1, с. 261]. Письменник уживає відомий перифраз, що набуває символічного та еталонного значення: Париж постає ідеалізованим європейським містом. Далі автор іронізує щодо вживання такого виразу й наголошує на вияві в ньому яскравого відтінку меншовартості: *«Зате Париж чомусь ще ніхто й ніколи не назвав ані великим Ляйпцигом, ані великим Львовом»* [1, с. 261].

Побачити в тексті можна також і найпоширеніші в побутовому мовленні стійкі сполуки. Наприклад, в есе про Нью-Йорк митець розповідає про своїх старих знайомих, з одним із яких він зустрівся в цьому місті: *«Длинний був рівновеликий Смичкові, а Смичок був **наше все**»* [1, с. 172]. Ю. Андрухович вводить сполуку *наше все*, у якій присвійний займенник *наше* вказує на

характер стосунків між приятелями, а субстантивований означальний займенник *все* постає певним маркером ставлення до друзів, а відтак і виконує оцінну функцію.

Актуалізуючи прецедентні вислови, автор переважно вживає фразеологічні одиниці (оригінальні та трансформовані), відомі гасла, перифрази. Найчастіше він уводить саме оригінальні фразеологічні одиниці, що так чи так допомагають розкрити оцінність в оповіді. Відповідно найпоширенішими функціями прецедентних висловів є номінативна, експресивна, характеристична, ігрова та аксіологічна.

2.4. Прецедентні ситуації

Здебільшого митець апелює до історико-політичних подій, серед яких можна виділити згадки про революції, війни та теракти. Ознайомившись із текстом збірки «Лексикон інтимних міст», можна зробити висновок, що її автор добре знається на світовій історії. Розповідаючи про свої враження від Києва, автор згадує Помаранчеву революцію: *«Апогеєм любові стали помаранчева осінь і такий же грудень 2004-го»* [1, с. 195]. Ю. Андрухович не зазначає назви історичної події прямо, а вдається до алюзії: по-перше, тут наявне порівняння, тобто подія зіставляється з осінню за колірною ознакою; по-друге, указується дата. Далі письменник рефлексує щодо свого ставлення до української столиці в той час: *«Якщо в цього міста бували золоті дні, то це вони. Я страшенно люблю не впізнавати Києва. Але так красиво, як наприкінці 2004-го, я ще не впізнавав його ніколи раніше»* [1, с. 195]. Настрої, які панували тут раніше, змушували автора прагнути відмежуватися від життя в місті з рисами пострадянської повсякденності, однак митець уживає епітет *золоті дні*, що має оцінний компонент і свідчить про соціальні та політичні зміни в країні, центром яких якраз і став Київ, тож тепер Ю. Андрухович *не впізнавав його ніколи раніше, як наприкінці 2004-го*.

Про події Помаранчевої революції літератор іще писатиме. Зокрема, в есеї про Страсбур (Страсбург), який він відвідав у грудні 2004 року, зазначається: *«Отож у своєму наплечнику, перев'язаному **помаранчевою** стрічкою, я ніс кілька речень, звернених до – тепер свистить і смійтеся – Європи»* [1, с. 369]. У наведеному контексті звернути увагу варто також і на метонімію: слово *Європа* тут позначає радше європейську спільноту чи навіть європейських політиків, а літота *кілька речень* – умовний маніфест Ю. Андруховича. Розгляньмо інший контекст: *«Помаранчева поетика є вельми активним аргументом проти тієї „зони сірості”, в яку понад десятиліття намагалися затягнути Україну її мало компетентні і мало симпатичні керівники»* [1, с. 370]. Або: *«Помаранчевий став кольором прориву всіх можливих блоkad, кольором вибуху людського в людях»* [1, с. 371]. Отже, не називаючи революції прямо, митець неодноразово звертається в тексті до помаранчевого кольору, що постає символом змін у країні, охопленій авторитаризмом.

Згадує автор в оповіді про Страсбур і низку інших революцій у Європі, учасники яких прагнули врятувати свої держави від тиску тотальної несвободи: *«<...> це безпрецедентний драматичний досвід, що заслуговує окремої Книги Пам'яті з десятків тисяч сторінок, де буде зафіксовано назавжди кожен громадянський вчинок, кожен невидимий світові жест незліченних „малих українців”, які, подібно до „малих угорців” 1956-го, „малих чехів” 1968-го чи „малих поляків” 1980-го, піднялися на захист власної гідності»* [1, с. 370]. Прецедентними одиницями тут постають назви європейських народів, а своєрідними вказівками на революційні події можна вважати роки повстань. Прикметником *малий* митець підкреслює пригнічений стан цих народів, однак водночас він удається й до градації, завершуючи речення словами про *захист власної гідності*.

Згадуючи відвідини Праги, Ю. Андрухович зазначає: *«Маріуш Щигел пише, що в роки нормалізації, тобто після **придушення весни**, саме 17-м їздив туди-сюди Грабал, обмірковуючи самогубство»* [1, с. 337]. У словосполученні

придушення весни лексема *весна* кодифікує власну назву, однак віддієслівний іменник *придушення* постає вказівкою на події примусового – під тиском СРСР і країн Організації Варшавського договору – згорання політики лібералізації Чехословаччини, що її називають Празькою весною. Згадане словосполучення уточнює інше словосполучення – *роки нормалізації* (у збірці слово *нормалізація* виділено курсивом). Ідеться про процес чистки в комуністичній партії Чехословаччини, що знову посилив цензуру, а відтак і негативно вплинув на чехословацьку інтелігенцію, представником якої був, зокрема, письменник Б. Грабал.

У цьому ж есе про Прагу письменник знову згадує про Празьку весну: «У липні 1968 року Прага була найвеселішою на світі місциною. Вона сміялася до спазму, з головою заморочена у власній *весні*» [1, с. 341]. Попри завуальоване називання події загальною назвою *весна*, автор указує її конкретну дату події – *1968 рік*. Окрім того, читач може помітити метонімію: лексема *Прага* розкриває в другому реченні значення «жителі Праги та всієї Чехословаччини». Цікавим також є приклад енантіосемії як способу творення іронії: *у липні 1968 року Прага була найвеселішою на світі місциною, сміятися до спазму*. Вочевидь, якщо йдеться про напружену політичну ситуацію, що тоді виникла довкола Чехословаччини, прикметник найвищого ступеня порівняння *найвеселіший* і дієслово *сміятися* виражають радше негативне, ніж позитивне.

В есе, присвяченому Вроцлаву, Ю. Андрухович міркує про наслідки Другої світової війни та примусового переселення українців на території Польщі: «Усе, що вони здобули внаслідок *Другого світового катаклізму* – це Одру замість Полтви» [1, с. 83]. Літератор уживає лексему *катаклізм*, на семантичному рівні зіставляючи руйнівний характер природної аномалії та збройного конфлікту. Читач легко розпізнає історичний термін, адже письменник зберіг частину його назви, замінивши лише іменник *війна*.

Описуючи прогулянки тим же Нью-Йорком, Ю. Андрухович неодноразово згадує про вежі-близнюки, зокрема в цьому уривку: *«Північна вежа Близнюків перевищувала Емпайр Стейт більш як на сто метрів. Проте до відновлення статус-кво лишалось неповні три роки»* [1, с. 181]. Автор не називає прямо подій 11 вересня 2001 року, коли Всесвітній торговий центр був зруйнований унаслідок терористичних атак, але залишає читачам темпоральну вказівку: у тексті зазначено, що письменник відвідав місто 1998-го, а отже, за *неповні три роки* якраз настав 2001 рік. Звернути увагу варто також і на словосполучення *відновлення статус-кво*, у якому термін латинського походження *статус-кво*, що його зазвичай використовують у юриспруденції, позначає певний стан речей у той чи той період часу. Поєднуючи термін із віддієслівним іменником *відновлення*, митець звертається до вересневих терактів, після яких Емпайр-Стейт-Білдінг знову став найвищою будівлею Нью-Йорка.

Звертається літератор і до інших культурно важливих епізодів, зокрема самогубств відомих осіб, замахів на митців, а також значущих подій із життя окремих націй. Такі апеляції вкотре засвідчують зацікавленість митця культурою. Наприклад, в есе, присвяченому Празі, Ю. Андрухович пише: *«Ще кілька місяців – і саме там, на сходах перед музеєм, спалахне Палах, студент-самоспалювач, підпільне псевдо Посвітач № 1»* [1, с. 345]. Автор актуалізує прецедентну ситуацію за допомогою прецедентного імені, прямо називаючи ім'я Я. Палаха – студента філософського факультету Карлового університету, який 16 січня 1969 року підпалив себе на знак протесту проти збройної інтервенції в Чехословаччині. Указівками на ситуацію постають також дієслово *спалахнути* та прикладка *студент-самоспалювач*. Звернути увагу варто й на художній засіб алітерації, що полягає в повторенні приголосних звуків: *спалахне Палах, студент-самоспалювач*.

Подекуди митець удається до певної недовомовленості. Так, в оповіді, присвяченій Харкову, написано: *«Ми стояли у тому самому подвір'ї колишнього письменницького будинку „Слово”. Мій проводир показав мені*

напівпрочинену квартиру на другому поверсі – саме того кабінету, саме з неї в неділю 13 травня 1933 року вирвався в подвір'я звук **найвлучнішого, ну просто-таки приреченого на влучність, письменницького пострілу**» [1, с. 402]. Із поданого фрагмента тексту важко вповні зрозуміти, про який саме письменницький постріл ідеться, натомість згадка будинку «Слово» та вказівка точної дати – 13 травня 1933 року – свідчать про апелювання до самогубства одного з найвідоміших представників «розстріляного відродження» Миколи Хвильового. Сполука *той самий*, що складається з вказівного та означального займенників, підкреслює культове значення місця для історії міста та всієї України. Звернути увагу варто також і на епітет *найвлучніший*, експресивність якого посилюється уточнювальним означенням *ну просто-таки приречений на влучність*.

В оповіді про Нью-Йорк літератор апелює до вбивства відомого музиканта через ім'я злодія, що вчинив це вбивство: *«Для повноти вражень бракувало Марка Чепмена з пістолетом і томиком Селінджера в кишенях, окремо томик, окремо пістолет»* [1, с. 170]. Деталі ситуації розкрито за допомогою вказівок-згадок про *пістолет і томик Селінджера* – книгу американського письменника Дж. Д. Селінджера «Ловець у житті», що її читав убивця, чекаючи на затримання поліцією.

В американському місті Пітсбурзі автор дуже хотів потрапити до музею відомого митця Е. Воргола, який, до речі, має лемківське походження, проте щоразу цього зробити не вдавалося. Востаннє, стоячи біля входу з автопортретом перформера, Ю. Андрухович жартома каже: *«Якби я мав пістолет, то розстріляв би його **вдруге**, хай паперового»* [1, с. 331]. Цікаво, що літератор подає під текстом примітку й фактично сам тлумачить ситуацію, що пов'язана зі спробою вбити художника: *«Уперше його розстріляла Валері Соланас, художниця-феміністка (1968 р.)»* [1, с. 331]. Засобом актуалізації прецедентної ситуації постає прислівник часу *вдруге*, яким письменник указує, що випадок замаху на життя Е. Воргола справді існував.

Згадана одиниця виконує ігрову функцію, адже письменник удається до натяку, а також оцінку, оскільки Ю. Андрухович іронізує і засмучується, про що свідчить дієслово у формі умовного способу *розстріляв би*.

У Брюсселі автор стає свідком заворушень уболівальників різних футбольних команд напередодні важливих матчів, про що пише: «*Назавтра Англія збиралася влаштувати Німеччині справжнє 17 червня*» [1, с. 50]. Натякаючи на Національне свято Об'єднаного Королівства Великої Британії і Північної Ірландії, що припадає на День народження Королеви, митець удається до метонімії часу, адже заміщує саму подію лише вказівкою на її дату. До того ж, словосполученням *влаштувати 17 червня*, яка тяжіє до фразеологізації, письменник іронізує і розкриває готовність англійської збірної перемогти, що принесе «*тимчасове патріотичне збудження*» [1, с. 50].

Отже, події, до яких апелює Ю. Андрухович у тексті збірки, уживаючи прецедентні ситуації, умовно можна поділити на історико-політичні (актуалізація знань про війни, теракти та революції) і культурно важливі (згадки про самогубства відомих осіб, замах на митців, а також значущі епізоди із життя окремих націй). Описані прецедентні одиниці здебільшого виконують такі функції: номінативна, експресивна, аксіологічна, ігрова (людична), організаційна, національно-ідентифікаційна та парольна.

2.5. Прецедентні тексти

Прецедентні тексти в збірці Ю. Андруховича «Лексикон інтимних міст» розгортаються по-різному. Найчастіше письменник згадує всесвітньо відомі твори художньої літератури, серед яких трапляються поеми та романи. Зокрема, в есе про Балаклаву митець звертається до твору Гомера «Одіссея»: «*І лестригони мали рацію, коли вибрали саме таку бухту: вона вузька і довга, у ній дійсно дуже зручно закидувати каменями кораблі всіляких непроханих*

одиссеїв» [1, с. 23]. До поеми Ю. Андрухович апелює через образ Одиссея і лестригонів – велетнів-людоджерів, які розбили його одинадцять кораблів (сам же він урятувався, перебуваючи на дванадцятому). Письменник продовжує: *«Але того вечора непроханим був я. А на душі в мене було так, наче всі одинадцять моїх кораблів уже на дні і мені лишився тільки останній дванадцятий»* [1, с. 23]. Словосполучення *непрохані одиссеї* має виразний оцінний елемент: прикметник з іронічною конотацією і семантикою зневажливості підкреслює таку ж конотацію власної назви, що її митець написав із маленької літери у формі множини. Так автор назвав проросійське населення й передусім виборців «Партії регіонів», побачивши *«усі ті джипи з блакитними прапорцями регіонів та російськими триколорами за лобовим склом, що один за одним вишикувались уздовж Набережної імені Назукіна»* [1, с. 23].

В есе про Мюнхен Ю. Андрухович згадує поему Данте Аліґ'єрі «Божественна комедія»: *«Нарешті я вперше, ніби Данте Вергілієм у пекло, був заведений Проводирем Фішем у „Гофбройгауз” – цю головну мегастайню, цю метастазню, цей золотий храм світової Столиці Пива, про який згодом оповідатиму у Франику, що в ньому може поміститися до трьох з половиною тисяч пивожлуктів одночасно, що його площа і простір дозволяють галопувати по ньому на конях, що саме так і вчинив Гітлер у 1923 році, проскакавши всіма його залами верхи і з шаблею наголо»* [1, с. 292]. Ім'я автора та персонажа постають указівкою на сюжет відомого твору. Митець уживає прецедентну одиницю для іронізування, а оказіональні лексеми *мегастайня* та *метастазня*, що мають виразну негативну семантику, постають маркерами негативної оцінної конотації. Автор іронізує і називає бар словосполученням *золотий храм*, ніби зіставляючи високе з низьким, а конструкцією з пасивним дієприкметником минулого часу *був заведений* указує на тягучість процесу та небажання відвідувати цей заклад у місті Мюнхені, який у поданому уривку названо перифразом – *світовою Столицею Пива*.

Описуючи свою подорож до найбільшого канадського міста Торонто, письменник зазначає: *«Іншого разу я, ніби такий собі Чингачгук, прогулювався над водами Онтаріо Вотерфронтом, а Він прокульгав мені назустріч»* [1, с. 381]. Ю. Андрухович згадує персонажа творів Дж. Ф. Купера *Чингачгука*, який вирізнявся хоробрістю, мудрістю, але передусім умінням гармонійно співіснувати з природою, через що, імовірно, письменник і порівнює себе з ним, уживаючи порівняльний сполучник *ніби* й актуалізуючи оцінність і функцію характеристичності. Примітною також є фразеологічна сполука *такий собі*, що означає «такий, який нічим не вирізняється серед інших» і надає порівнянню іронічного відтінку.

Про одного з найпопулярніших літературних героїв сучасності згадує автор під час опису пансіону у Флоренції: *«Двері душової kabіни зачинялися нещільно. Вода була ледве теплою. Нагріти її не вдалося б навіть Гаррі Поттерові, а не те що тій закіптюженій вибуховій колонці»* [1, с. 391]. Вигаданий персонаж серії романів Дж. К. Роулінг уособлює еталон магічності, про що, зокрема, свідчить підсилювально-видільна частка *навіть*, який постає дієвішим за реальний пристрій – колонку, іронічно названу в тексті *вибуховою*.

Побачити в тексті збірки можна й твори, що мають вагоме значення здебільшого для українців. Наприклад, розповідаючи про Дрогобич, письменник апелює до відомого твору І. Франка: *«І поруч – Борислав, що сміється, цілком сардонічно. Про нього відомо передусім те, що він є пеклом»* [1, с. 121]. Здогадатися, що йдеться саме про повість «Борислав сміється», досить легко, адже автор есе вдався до незначної граматичної трансформації назви, змінивши її предикативне оформлення й додавши підрядну означальну конструкцію із займенником *що*. Уживаючи прислівник *сардонічно*, який позначає глузливу посмішку, митець іронічно підкреслює погані умови життя в Бориславі – місті, розташованому в Дрогобицькому районі, – і навіть посилює емоційність, метафорично називаючи його *пеклом*. Так постає

вказівка на екологічні проблеми в околицях сучасного міста, оскільки довкілля тут забруднене нафтою та продуктами її переробки.

Зрідка митець називає твори прямо, але зазвичай навіть такий рівень апеляції ускладнює розуміння тексту для непідготовленого читача. Ю. Андрухович уміло інтегрує згадки про певні твори в сюжет оповіді, приховуючи безпосереднє значення їхнього вживання. Так, міркуючи про свої враження від революційного Києва 2013–2014 років, письменник пише: *«Вірші Шевченка, окремими рядками і строфами, визначали сенс усього, що відбувається. Ми потрапили всередину його поем – там були і „Сон”, і „Марія”, і, звісно ж, „Гайдамаки”»* [1, с. 205]. Автор уводить назви відомих поем Т. Шевченка, спільною рисою яких є змалювання волелюбності українців, прагнення позбутися загарбницького режиму, фактично зіставляючи ідейно-тематичні особливості творів із подіями на Майдані Незалежності під час Революції гідності, на що вказує підрядна означальна конструкція *сенс усього, що відбувається*, у якій, зокрема, тогочасний український суспільно-політичний устрій субстантивованим означальним займенником *усе* названо завуальовано, з елементами евфемізації.

Звертається Ю. Андрухович і до Біблії. Так, в есе про Ужгород можна побачити згадку про гріхопадіння, описану у Священному Писанні: *«Але тільки це місто могло називатись Ужгородом. Це таємне ім'я райського саду після появи в ньому змія»* [1, с. 386]. У наведеному контексті письменник удається до мовної гри: образ змія-спокусника постає тут лише через співвідношення зі словом «уж», або «вуж», яким позначають неотруйну змію, а, як відомо, назва згаданого міста якраз і складається з двох частин: «Уж» і «город». Зі свого боку, митець, апелюючи до історії з гріхопадінням, також міг порівняти її атмосферу з тією, що панує на вулицях Ужгорода. Отже, такий аналіз засвідчує актуалізацію відразу декількох цікавих функцій: окрім номінативної, можна виділити також ігрову, парольну, оцінну та аксіологічну.

Помітити можемо також і згадки про філософські трактати. Зокрема, в есе про Прип'ять, або, як зазначено в збірці, місті Ікс, Ю. Андрухович апелює до твору італійського філософа-утопіста Т. Кампанелла: *«До Міста Електричного Сонця ми в'їхали проспектом Леніна»* [1, с. 163]. Літератор іронізує щодо утопічності, що її зображено в «Місті Сонця», зіставляючи описаний у прототексті устрій із тим, що панував у радянській Прип'яті, і далі підкреслює це: *«Приблизно стільки ж часу залишилося до комунізму. Про це свідчив добробут, його зростання, і київські торти, по які до Ікс приїздили з Києва»* [1, с. 164]. Прикметник *електричний* вочевидь постає вказівкою на діяльність Чорнобильської атомної електростанції, а весь вираз *Місто Електричного Сонця* набуває ознак перифраза. Цікавим є також рішення митця не називати Прип'яті прямо. Знайомий письменника запропонував йому написати або про вигадане місто Х, або про реальне, але назване тією ж латинською літерою Х. Урешті-решт митець удається до евфемізації, актуалізуючи елемент певного пароля: *«Я вибираю місто з іншим іксом у назві – тим, що від радіоактивних Х-променів та закритої Зони Х»* [1, с. 156].

Отже, зрозумілість прецедентних текстів якнайкраще відбиває зв'язок літературної бази автора та читача. Ю. Андрухович досить часто вживає згадану прецедентну одиницю в тексті збірки «Лексикон інтимних міст». Переважно він згадує про всесвітньо відомі твори художньої літератури, але трапляються й такі, що здебільшого мають вагоме значення передусім для української нації. Апелює митець і до біблійних образів. Прецедентні тексти виконують такі функції: номінативна, експресивна, ігрова (людична), аксіологічна, парольна та національно-ідентифікаційна.

Висновки до розділу 2

Принцип ризоми, що полягає передусім у трансформації семіотичних систем і нашаруванні дискурсів, та рефлексивний стиль оповіді

Ю. Андруховича безпосередньо вплинули на актуалізацію прецедентних феноменів, способи апелювання до них у тексті, а також їхнє функційне навантаження.

Апелюючи до прецедентних імен у збірці «Лексикон інтимних міст», митець найчастіше вживає імена письменників. Таку тенденцію легко обґрунтувати, оскільки сам митець пов'язаний із літературною діяльністю, а отже, добре знається на творчості інших авторів. Почасти можна побачити імена музикантів, політиків та інших відомих осіб. Значно рідше згадуються назви витворів мистецтва або об'єктів топоніміки. Здебільшого літератор називає їх прямо, подекуди іронізує, використовує одиниці як оцінні маркери. Інколи певні прецедентні імена актуалізують ширші асоціативні ряди. Окрім номінативної, прецедентні імена виконують також експресивну, аксіологічну та національно-ідентифікаційну функції.

Уводячи до тексту прецедентні вислови, Ю. Андрухович звертається переважно до оригінальних фразеологічних одиниць, хоч трансформовані також функціонують у тексті доволі часто. Фразеологізми, окрім оцінної конотації, мають експресивне забарвлення. Подекуди можемо побачити й відомі гасла та перифрази, що розкривають риси одних предметів чи явищ через інші. Прецедентні вислови найчастіше апелюють до авторських вражень від певного міста чи історичної епохи, яка має зв'язок з описуваною місцевістю. Серед функцій переважають номінативна, експресивна, характеристична, ігрова та аксіологічна.

Не менш цікавими одиницями для розгляду є прецедентні ситуації. Події, ними актуалізовані, можна поділити на історико-політичні та культурно важливі. Переважно автор апелює все ж таки до знань про революції, війни та теракти, демонструючи блискуче володіння історією. Помітними постають і згадки про самогубства відомих осіб, замах на митців, а також значущі епізоди із життя окремих націй, що вказує на високий рівень культурного розвитку Ю. Андруховича. Актуалізуючи прецедентні ситуації, літератор

удається до трансформації термінів, алюзії, недомовленості та фразеологізації. Описані прецедентні одиниці виконують такі функції: номінативна, експресивна, аксіологічна, ігрова, організаційна, національно-ідентифікаційна й парольна.

Неодноразове звернення до прецедентних текстів підтверджує глибину знань автором літературних творів. Здебільшого в збірці актуалізовано всесвітньо відомі художні твори, серед яких виділяємо поеми та романи. Цю тенденцію легко пояснити популярністю такої літератури. Рідше письменник апелює до знакових творів української літератури. Помітити можна також і згадки філософських трактатів чи біблійних образів. Переважно Ю. Андрухович не називає твору прямо, натомість актуалізує його персонажів, образи, рідше – автора. Часто він удається до обігрування доробків: звертаючись до сюжету, митець кодифікує його та інтегрує у власну оповідь, що значно ускладнює розуміння есеїв для читачів, які не знаються на прототексті. Прецедентні тексти виконують експресивну, ігрову, аксіологічну, парольну та національно-ідентифікаційну функції.

ВИСНОВКИ

Актуалізація прецедентних феноменів у тексті збірки Ю. Андруховича «Лексикон інтимних міст» зумовлена передусім асоціаціями, що постають у свідомості письменника під час опису подорожей певними містами або згадування ситуацій із повсякденного життя. Частотність уживання та розмаїття прецедентних одиниць указують на загальну ерудованість митця, його обізнаність із соціокультурними тенденціями, засвідчують володіння потужною літературною базою. Зі свого боку, автор потребує своєрідного діалогу з реципієнтом, який, безумовно, теж має знатися на явищах і фактах, до яких апелює літератор. Отже, ідеться про міцний зв'язок із читачем, що може порушуватися, якщо тому бракуватиме загальних знань.

Проаналізувавши актуалізацію прецедентних феноменів у збірці, ми виявили, що серед усіх одиниць в оповіді Ю. Андруховича домінують прецедентні імена та ситуації. Як уже зазначалося, прецедентні імена взагалі є найпростішою одиницею за формою вербалізації. Переважно митець апелює до імен відомих письменників, що легко пояснити його знайомством із текстами інших авторів. Досить частотні також імена музикантів чи інших видатних культурних і політичних діячів. Дещо рідше читачі бачать назви мистецьких витворів і топонімічних об'єктів. Зрештою, така тенденційність лише підкреслює багатогранність зацікавлень літератора.

Що ж до прецедентних ситуацій, то події, до яких звертається Ю. Андрухович, можна поділити на дві основні групи: історико-політичні та культурно важливі. До першої зараховуємо згадки про революції, війни та теракти, до другої – відомості про самогубства відомих осіб, замах на митців і значущі епізоди із життя окремих народів. Варто зазначити, що подекуди автор поновлює апелювання до деяких ситуацій у різних есеях, зважаючи на вагомість подій для нього чи суспільства в цілому.

Звертаючись до прецедентних імен і ситуацій, літератор уживає здебільшого національно-прецедентні та соціумно-прецедентні одиниці, натомість універсально-прецедентні, які не вимагають від реципієнта особливої обізнаності з культурою чи володіння певним рівнем освіти, можна помітити рідше, а отже, Ю. Андрухович контактує із читачем, спираючись передусім на знання, що закарбовані в його когнітивній базі етносу або принаймні відомі широкому колу людей.

Способи апелювання до прецедентних імен і ситуацій доволі різноманітні. Уводячи прецедентні імена, митець переважно називає їх прямо, не вдаючись до алюзивності чи обігрування, але може вживати їх для зіставлення певних явищ чи ознак. Значно цікавішою, на наш погляд, є звернення до прецедентних ситуацій, оскільки, актуалізуючи ці одиниці, літератор лише зрідка надає детальне пояснення. Реципієнти зрозуміють, про що пише автор, звернувши увагу на вказівки, якими зазвичай слугують дати. Часто письменник «грає» з назвами історичних подій, удаючись до недомовленості, фразеологізації, усічення, заміни окремих лексем або ж акцентуації на їхніх особливостях. Згадати варто й про апеляцію до одних прецедентних одиниць за допомогою інших. Наприклад, описуючи події, що так чи так пов'язані з певними особами, Ю. Андрухович може прямо назвати імена цих осіб. Дослідивши такі випадки, укажемо на звернення до прецедентної ситуації прецедентним іменем.

Спільними для прецедентних імен і ситуацій є номінативна (називання, характерне всім одиницям), експресивна (прецедентні одиниці постають як засоби увиразнення оповіді), аксіологічна (крізь призму певної одиниці виявляє власне авторське ставлення до певного явища) та національно-ідентифікаційна (апелює до знань представників окремої лінгвокультурної спільноти) функції. Прецедентні ситуації виконують також інші функції в тексті, серед яких можна виділити ще й такі: людична (виявлена в мовній грі, алюзіях), організаційна (розгортає текст, структуруючи його зміст) та парольна (приховує безпосередній смисл за допомогою натяків).

Отже, у збірці «Лексикон інтимних міст» Ю. Андрухович передусім описує власні враження, що характеризовані суб'єктивністю. Це можна простежити навіть за обсягом есе: одним населеним пунктам автор присвячує лише сторінку, натомість іншим відводить близька десяти. Таке ставлення може бути зумовлене частотою відвідувань міст і спорідненістю з ними. Зі свого боку, прецедентні одиниці якнайкраще відбивають асоціативну складову оповіді, її рефлексивність, а також постмодерністську свідомість, свободу роздумів, ерудованість письменника та його ідіостиль загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрухович Ю. Лексикон інтимних міст. Чернівці : Meridian Czernowitz, 2021. 436 с.
2. Біловус Л. Теорія інтертекстуальності: становлення понять, тлумачення термінів, систематика. Тернопіль : Видавець Стародубець, 2003. 36 с.
3. Богдан Ю., Черненко Н., Вінниченко М. Жанрові особливості роману Ю. Андруховича «Лексикон інтимних міст». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»* : зб. наук. пр. Херсон, 2018. Вип. 32. С. 127–132.
4. Богданова І. Сугестивний потенціал прецедентних одиниць в українському медійному дискурсі початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2016. 22 с.
5. Великорода Ю. Прецедентні феномени в американському медійному дискурсі (на матеріалі часописів “Time” та “Newsweek”) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2012. 219 с.
6. Живіцька І. Мовна картина світу як відображення реальності. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг, 2010. Вип. 4. С. 20–25.
7. Кальченко Т. Функціонально-семантичні особливості прецедентних феноменів у поетичних текстах І. Римарука і В. Герасим’юка : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2015. 24 с.
8. Кобченко Н. Семантико-прагматичний потенціал прецедентного висловлення в українському масмедійному дискурсі. *Slavia Orientalis*. 2022. ТОМ LXXI, № 3. S. 625–645.
9. Козлов К. Прецедентні одиниці як засіб вираження авторських інтенцій у збірці Юрія Андруховича «Лексикон інтимних міст». *Збірник статей за матеріалами I Всеукраїнської (НЕ)класичної студентської наукової інтернет-конференції «Мовно-літературний коворкінг»* (м. Харків,

22 листопада 2022 р.). Харків, 2022. С. 257–260. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/17663/2/%d0%97%d0%b1%d1%96%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%ba_%d1%81%d1%82%d0%b0%d1%82%d0%b5%d0%b9_%c2%ab%d0%9c%d0%be%d0%b2%d0%bd%d0%be_%d0%bb%d1%96%d1%82%d0%b5%d1%80%d0%b0%d1%82%d1%83%d1%80%d0%bd%d0%b8%d0%b9_%d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%be%d1%80%d0%ba%d1%96%d0%bd%d0%b3%c2%bb.pdf.

10.Космеда Т., Халіман О. Явище прецедентності в аспекті граматики оцінки (на прикладі аналізу граматичного значення минулого часу). *Лінгвістичні студії : зб. наук. пр.* Донецьк, 2013. Вип. 26. С. 36–40.

11.Меркотан Л. Прецедентний текст і способи його актуалізації в дискурсі української прози початку ХХІ століття. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки.* Кам'янець-Подільський, 2014. Вип. 37. С. 179–183.

12.Меркотан Л. Прецедентні тексти в системі інтертекстуальності : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Чернівці, 2016. 23 с.

13.Найдюк О. Прецедентні феномени як засіб вираження іронії (на матеріалі твору Х. Конзаліка «Гірко-солодкий сьомий рік»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. пр.* Острог, 2016. Вип. 61. С. 109–111.

14.Найдюк О. Роль прецедентних феноменів у самовираженні суб'єкта мовлення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. пр.* Острог, 2010. Вип. 16. С. 200–203.

15.Найдюк О. Семантичні та функціональні особливості прецедентних феноменів у німецькомовному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2009. 17 с.

16.Озираючись назад: чим ми зачитувалися 10 років тому. URL: <https://chytomo.com/ozyraiuchys-nazad-chym-my-zachytuvalysia-10-rokiv-tomu> (дата звернення: 15.09.2022).

17.Пройдаков А. Особливості урбаністичного тексту у романі «Лексикон інтимних міст» Юрія Андруховича. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. Луганськ, 2013. № 22(2). С. 88–94.

18.Проніна Я. Інтертекстуальність як характерна риса ідіостилю Юрія Андруховича. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. Луганськ, 2013. № 9(2). С. 216–222.

19.Сахарук І. Прецедентні одиниці як засіб реалізації сугестії в українському медійному дискурсі. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Кривий Ріг, 2015. Вип. 13. С. 337–345.

20.Сахарук І. Типологія прецедентних феноменів у сучасному українському дискурсі. *Лінгвістичні студії : міжн. зб. наук. пр.* Вінниця, 2011. Вип. 23. С. 197–203.

21.Сахарчук Н. Постмодерністичний та небароковий дискурс інтертекстуальності роману Ю. Андруховича «Рекреації». *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. Луцьк, 2010. № 21 : Філологічні науки : Літературознавство. С. 19–24.

22.Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.

23.Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.

24.Сербіна Т., Чеберяк А. Прецедентні ситуації як породження імпліцитних смислів у мові газет. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. Київ, 2019. Т. 30(69), № 4(1). С. 59–63.

25. Соломаха А. Взаємозв'язок світу, етносу та мови (до питання про мовну картину світу). *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія № 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) : зб. наук. пр.* Київ, 2005. Вип. 1. С. 117–121.

26. Степанюк А. Використання прецедентних феноменів у текстах української та англomовної реклами : автореф. дип. роботи ... «магістр» : 035.01. Миколаїв, 2019. 16 с.

27. Сюта Г. Текст як об'єкт пізнання і поняття теорії прецедентності. *Рідне слово в етнокультурному вимірі : зб. наук. пр.* Дрогобич, 2017. С. 214–222.

28. Тележкіна О. Прецедентні феномени у поетичному лінгвосвіті Юрія Андруховича: функційно-типологічні характеристики. *Studia Linguistica.* Wrocław, 2017. Вип. 36. С. 135–145.

29. Тимчук О., Сеньків О. Функціональний аспект прецедентних текстів. *Молодий вчений : наук. журн.* Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. № 4.3 (44.3). С. 251–254.

30. Хомеча Н. Топос міста у творчості Ю. Андруховича. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст.* Бердянськ, 2010. Вип. XXIII; Ч. 1. С. 330–339.

31. Чорновол-Ткаченко Р. Прецедентний текст як основа лінгвостилістичної реалізації категорії інтертекстуальності (на матеріалі казок Льюїса Керрола) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2007. 19 с.

32. Шевченко Т. Есеїстика українських письменників як феномен літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 584 с.

33. Шевченко Т. Ризома як принцип композиційної організації збірки есе в сучасній українській літературі. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія : Філологія. Літературознавство : наук. журн.* Миколаїв, 2017. Вип. 283. С. 112–116.

34. Parkinson J. Catchphrase, slogan and cliché: the origins and meanings of our favourite expressions. London, 2003. 180 p.

35. Partridge E. A Dictionary of Catch Phrases: British and American, from the Sixteenth Century to the Present Day. Routledge, 1986. 412 p.